

pregledal in leta 2011 tematsko uredil dr. Gorazd Makarovič.

Aleksandra Zrelec v uvodni razpravi piše o razvoju in pomenu poslikave panjskih končnic in njihovi geografski razširjenosti, pripravi končnic za poslikavo in načinih poslikave, predvsem pa o motivih. Ugotavlja, da naj bi bilo na ohranjenih zbirkah kar okrog 600 motivov, veliko jih je imelo za podlago grafike, slikovne biblije, bakrorezne ilustracije, cerkvene slike, podobice ali kar starejše končnice.

Motiviko strokovnjaki delijo v dve veliki skupini: nabožno in posvetno.

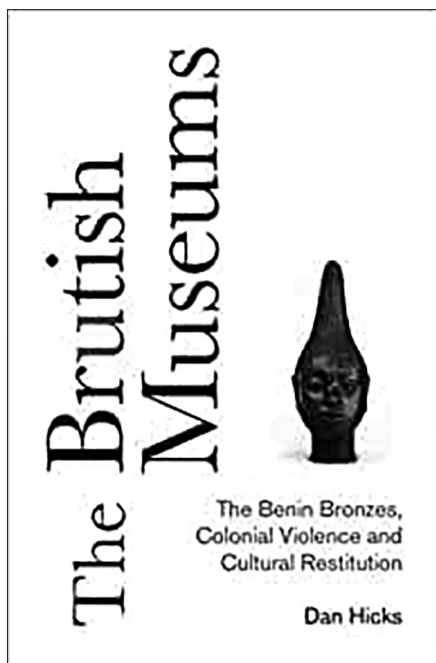
V okviru nabožne je v zbirkah največ podob svetnic in svetnikov, sledijo jim motivi iz Svetega pisma nove zaveze in motivi iz Svetega pisma stare zaveze. Ostali nabožni motivi predstavljajo manjši delež v celotni skupini. Skupina posvetnih motivov je bolj razdrobljena in jo sestavljajo obsežnejše motivne skupine, ki upodabljajo poklice in delo, živali, večkrat tudi v človeških vlogah, nenavadne dogodke na vasi, razmerja med spoloma, lovce, eksotične prizore, pa tudi prizori smešenja ženskih slabosti in različnih obrtnikov niso redki. Mnogo je še drugih motivnih skupin, ki predstavljajo zelo majhen delež posvetnih motivov. (str. 12)

Približno tako so motivno razdeljene tudi čavnice iz Galobove zbirke, opremljene z razlago in prikazane z odličnimi fotografijami Toma Jeseničnika.

Poleg življenjepisa Rudolfa Galoba je treba omeniti še besedilo, ki ga je Franc Wytopil napisal ob 130-letnici ustanovitve prve šole čebelarstva na Dunaju (1776), ki jo je vodil Anton Janša. Kot »pomemben zgodovinski vir« ga je prevedel že Rudolf Galob, a ga zaradi obsežnosti ni mogel objaviti v *Slovenskem čebelarju*, zato ga je za to objavo v sodobni slovenski jezik prevedla dr. Štefanija Krajnc Vrečko.

DAN HICKS: *The Brutish Museums. The Benin Bronzes, Colonial Violence and Cultural Restitution.*

Pluto Press, London 2020, 345 str.

»Daleč nazaj, vendar ne tako daleč, da ne bi bilo aktualno, so po svetu plule britanske ladje in vsakega oropale.« Tako *standup* komik James Acaster

začne svoj nastop *On The Absurdity Of The British Empire*. Občinstvo nasmeje tudi, ko pove, da so roparji predmete skrili v muzeje, ker jih tam nihče ni iskal. V sodobnih časih jih nasilno okradeni zahtevajo nazaj in muzeji jih ne skrivajo več. Razstavljajo jih v bleščočih vitrinah. V besedilih na muzejskih tablicah potomcem oropanih lastnikov razložijo, da so to za njihovo kulturo pomembni eksponati. Vendar jim muzeji predmetov ne bodo vrnil. Zakaj neki? Zanimanje ljudi je veliko in tudi drugi muzeji bi jih radi razstavili.

Brez te mešanice komike in cinizma ter v duhu postkolonialne teorije se je nasilno prisvojenih muzejskih eksponatov lotil tudi Dan Hicks, predavatelj arheologije na Univerzi v Oxfordu in kustos v oddelku Muzeja Pitt Rivers oxfordske univerze. S praktičnimi izkušnjami muzejskega delavca ter teoretičnim znanjem arheologije in antropologije je v znanstveni monografiji *The Brutish Museums* obdelal zahtevo

prvotnih afriških lastnikov po restituciji naropane beninske kulturne dediščine iz muzejskih zbirk.

Zahtevo po vračilu je Hicks utemeljil kot pravično. Zagovarja stališče, da morajo muzeji oprati kri, ki jo je na muzejske predmete poškrpilo nasilje, s katerim so predmete odtujili lastnikom v Afriki in jih prinesli v evropske muzeje. Na to nasilje Hicks že v naslovu knjige opozori z besedo *brutish*, ki se lahko na hitro prebere *British*. Tako pokaže na brutalnost kot konstitutivni element britanskih muzejev. Danes so *brutiš* tisti muzeji, ki nasilje podaljšujejo v imenu suverenosti (str. 233). A z nasiljem povezana zgodovinska, ideološka in politična dejstva spodbijajo ravno to suverenost. Kot namreč vemo, je bila ustanovitev prvih muzejev v poznem 18. stoletju vpeta v graditev identitete evropskih narodov. Ta je temeljila na predpostavki o zahodni superiornosti nad drugimi narodi, s čimer je legitimizirala kolonialno na-

* Lilijana Stepančič, prof. umetnostne zgodovine in sociologije ter ekonomistka; lilijana.stepancic@gmail.com.

silje. Muzeji so v tem projektu protofašizma kooptirali (str. 4). Dve stoletji zatem pa sta padec evropske hegemonije ter širitev dekolonizacije in multikulturalizma spodbudila spraševanja o tem, kako naj se muzeji opredelijo do lastnih zbirk in restitucije muzejskih predmetov.

Knjiga je del aktualnega ozaveščanja o kolonialni zgodovini muzejev. Mnogi predmeti muzejskih zbirk so bili pridobljeni s krajo, plenjenjem ali kakšnim drugim, pogosto z nasiljem povezanim nepoštenim načinom. Težnje po dekolonizaciji muzejev so v Veliki Britaniji aktualne vsaj od zahteve po vrnitvi Eglinovega marmorja – skupine grških klasičnih skulptur iz 5. stoletja pr. n. št. – ki ga je v Britanski muzej prinesel grof Eglin.

Danes procese dekolonizacije muzejev poganjajo osveščeni intelektualci in civilna družba, redki muzealci in še bolj redki voditelji držav. Omenjam le tri primere, ki so plod raznih družbenih akterjev. Prvi se nanaša na aktualnega francoskega predsednika Emmanuela Macrona, ki je kmalu zatem, ko je prišel na oblast, tandem Bénédicta Savoy – Felwine Sarr (Savoy je umetnostna zgodovinarica in predavateljica na Tehnični univerzi v Berlinu in Collège de France, Sarr pa je senegalski glasbenik, pisec, ekonomist in profesor na Univerzi Duke) imenoval z nalogo, da odgovori na vprašanje, ali naj Francija ugodno zahtevam afriških držav, naj jim francoski muzeji vrnejo njihovo kulturno dediščino. Ekspertiza, končana novembra 2018, je potrdila upravičenost zahtev. V njej je navedeno, da je v zahodnih muzejih 90 odstotkov afriške kulturne dediščine, samo v Franciji okoli 90.000 predmetov. Dve leti zatem je francoska nacionalna skupščina sprejela zakon, po katerem mora Francija Senegalu vrniti nekatere zahtevane stvari.

Drugi primer je iz ZDA in je povezan s civilnodružbenimi gibanji Decolonize This Place, Occupy Museums in Black Lives Matter. Njihove akcije za odpravo ostankov kolonialne preteklosti so pospešile prenos kulturne dediščine ameriških Indijancev v Muzej ameri-

ških Indijancev, ustanovljen leta 1989. Tretji primer pa je množično gibanje Rhodes Must Fall Down, ki se je začelo na univerzi v Cape Townu, na kateri so študenti in predavatelji zahtevali, da se odstrani kip britanskega kolonizatorja, rasista in direktorja British South Africa Company, Cecila Rhodesa, ki je tu deloval na prehodu iz 19. v 20. stoletje, spomenik pa so mu postavili leta 1934. Prav tuit o tem gibanju, ki je v Hicksov predal priletel oktobra 2015, je sprožil prelomnico pri avtorju, da je nastala knjiga *The Brutish Museums* (str. 210).

Knjiga *The Brutish Museums* spregovori o sakralnih in profanih predmetih, ki so pripadali Beninskemu kraljestvu in jih danes lahko vidimo v številnih muzejih sveta, poleg teh pa jih imajo tudi univerze, državne vlade, lokalne oblasti in potomci britanskih vojakov, ki so sodelovali v napadu na Beninsko kraljestvo. V knjigi je objavljen seznam 161 muzejev, ki danes te predmete hranijo. Kot pravi avtor, seznam ni popoln. Večina muzejev (150) je v Evropi, Avstraliji, na Japonskem in v Severni Ameriki, le nekaj jih je v Nigeriji (9), Angoli (1) in Združenih arabskih emiratih (1). Poleg tega je v knjigi seznam s številom eksponatov v posameznih muzejih, med njimi sta na prvih dveh mestih Etnološki muzej berlinskih državnih muzejev z 255 in Britanski muzej s 192 predmeti. Zgovorni so tudi trije sezname beninskih predmetov v Muzeju Pitt Rivers. Prvi in drugi prinašata imena ljudi in nekaj institucij, ki so vir muzejske pridobitve 428 eksponatov, tretji pa navaja svetovne muzeje in druge institucije, kamor so eksponati prišli iz Muzeja Pitt Rivers. Pri tem ni zanemarljiv podatek, da za polovico predmetov (227) nahačališče ni znano.

Hicks detajlno opiše dogodke in okoliščine, ki so botrovali prihodu beninskih predmetov v Evropo: britansko politično življenje, interese trgovskih družb, kolonialno upravo, poročanje medijev in februarja 1897 vojni napad na največjo kraljevino Benin v dolini reke Niger. Pri tem dekonstruira domi-

nantni zgodovinsko naracijo in interpretacijo, češ da je bil napad le povračilna akcija za sedem ali devet ubitih Britancev v ekspediciji, ki je januarja istega leta nameravala priti do beninskega kralja (*the Oba of Benin*) Ovonoramweneja Nogbaisija, da bi podpisala dogovor o trgovanju. Z navajanjem zgodovinskih dejstev Hicks pokaže, da je bil napad kot del kolonialne politike dolgo načrtovan. Poleg tega so člani ekspedicije vedeli, da se, ker so tja prihajali v posebnem času beninskih ritualov, ne bodo mogli sestati s kraljem.

Britanska mornarica, ki je najela tudi Hause in je štela okoli 1500 vojakov, je brez opozorila napadla Beninsko kraljestvo z okoli 50.000 prebivalci, uničila mnoga naselja ter s tlemi zravnala in zažgala mesto Benin. Kmalu zatem so tu med drugim zgradili golf igrišče. V vojni so Britanci zaplenili dragocene predmete iz slonovine, lesa in brona. Plenjenje so ovekovečile fotografije, ki so danes v Muzeju Pitt Rivers. Del vojnega plena so prodali, da so s prihodki delno poplačali stroške vojne, del pa so ga kot darove razdelili posameznim zaslužnim ljudem, med njimi tudi kraljici Viktoriji. Britanci so Haaško konvencijo iz leta 1899 kršili v treh stvareh. Beninska vojna je bila plenjenje sakralnih predmetov, načrtno in proaktivno uničenje starih kulturnih, religijskih in kraljevih prostorov ter vsesplošen napad na človeška življenja, v katerem je umrlo na tisoče ljudi (str. 114).

Hicks piše, da je britanski masakr omogočila najsodobnejša oborožitev. Izvemo, koliko brzostrelk Maxim, ki so prišle na tržišče leta 1885, so uporabili in koliko nabojev so izstrelili, da so med 9. in 27. februarjem 1897 pokosili civiliste ter zastarelo oborožene beninske pešake in konjenike (str. 112). Britanci so utrpeli osem mrtvih in okoli 40 ranjenih, medtem ko nikoli niso poročali o beninskih žrtvah, razseljenih ter širjenju bede in nalezljivih bolezni. Očividci, ki so nekaj dni po umiku vojakov prišli na kraj, kjer je bilo prej mesto Benin, so zaznali neznošen smrad razpadajočih trupel. Po

napadu naj bi število beninskega prebivalstva na ozemlju poraženega Beninskega kraljestva padlo na okoli 15.000. Urbana krajina, ki je nastajala od 11. stoletja, je bila uničena.

Dominantna zgodovina je beninsko vojno opredelila kot eno od malih vojn Velike Britanije v Afriki. Z oznako mala je dominantno zgodovinopisje potlačilo krutost in stalnost vojnih spopadov, ki jih je Velika Britanija vodila na kolonialnih ozemljih. Med vladanjem kraljice Viktorije (1837–1901) je vsako leto zakuhala vsaj eno »malo« vojno (str. 52). Vključno z beninsko jih je interpretirala kot pravične in nujne za razvoj. Z uničenjem Beninskega kraljestva naj bi namreč odpravili krutost teokratske vladavine, suženjstvo, kani balizem, razčetrverjenja in križanja ljudi. Benin naj bi bil mesto lobanj. Poleg tega pa naj bi vojna prinesla vsesplošne koristi. Med drugim je britanskim študentom etnologije omogočila, da so beninsko kulturno dediščino lahko spoznavali kar v domačih muzejih.

Hicks opiše, katere dejanske interese Velike Britanije so uresničevale te »male« vojne. Po aboliciji trgovine s sužnji leta 1834 so se namreč britanski podjetniki preusmerili v trgovanje »legalnih« produktov iz Afrike. V matico so prevažali palmovo olje in palmove plodove, surovo gumo, ebenovino, slonovino, mahagoni, čili, kavo, kakavovec idr. Prva parniška družba je začela z Zahodno Afriko trgovati leta 1864. Plovbo iz britanskih pristanišč do mest na obali Zahodne Afrike je s 37 skrajšala na 21 dni. Ta je z leti postajala vse krajša (str. 61). Palmovo olje je bilo v Angliji iskana surovina. Med drugim so jo med hitro industrializacijo obilno uporabljali za izdelavo strojnega maziva. Beninsko kraljestvo, ki je prej z Angleži, s Francozi in Portugalci služilo s trgovino s sužnji, se je prav tako preusmerilo v novo trgovanje, vendar je pri tem postavljalo pogoje, ki so ovirali britansko kolonialno ekspanzijo. Da bi uveljavili svoje interese, so Britanci Benin in druge legalne in legitimne afriške države vojaško uničili, voditelje pa pobili ali pregnali v

izgnanstvo. Nastavljali so vdane lokalne ljudi, s katerimi so nad prisvojenim ozemljem vzpostavili mehko vladavino. Britanci so z uničenjem Beninskega kraljestva pridobili nadzor nad teritorijem, ki ga je na severu obkrožal francoski Sudan, na zahodu francoski Dahomej, na vzhodu nemški Kamerun ter pod njim belgijski Kongo.

Avtor to obdobje britanske zgodovine opredeli kot novo fazo kolonializma in militantni korporativni imperializem, v katerem se nasilje kolonizatorjev naturalizira z namenom pridobiti/zagotoviti/obdržati komercialne dobičke. Pri napadu na Beninsko kraljestvo, ki je bil za britansko utrditev kolonialnih interesov v Zahodni Afriki izveden v ključnem času po berlinski konferenci leta 1884, sta si namreč podala roki vojska, ki je s spopadi uresničevala politiko države, in trgovske korporacije, ki so za zasebne in državne interese izkoriščale bogastvo v kolonijah. Ozemlje današnje Nigerije – ime Nigerija je bilo skovano prav med vojno, in sicer v poročanju Flore Shaw za londonski *The Times* (str. 96) – je britanska krona v upravljanje razdelila dvema entitetama, protektoratu Oil River, preimenovanem v Niger Cost, in zasebni trgovski korporaciji Royal Niger Company. Vsaka enota je imela svojo jurisdikcijo, a sta v napadu na Beninsko kraljestvo složno sodelovali.

Na tej zgodovinski podlagi Hicks utemelji zahtevo po dekolonizaciji muzejskih zbirk, ki mora odpraviti škodo, kot pravi avtor, primitivne akumulacije muzejev, krvavih plenitev predmetov in nasilnih razlastitev. Pove, da je restitucija ena od poti dekolonizacije. Ta pa je kompleksen proces, ki presega samo vračilo. Vključevati mora druge kulturne akcije, pri čemer se je treba izogniti pastem, da ne bi postala ena od sodobnih družbenih puhlic, kot je recimo raznolikost.

Avtor v zadnjem delu knjige predstavi nasprotovanja in odklone muzealcev in politikov, ki se, čeprav so muzeji v polpretekli zgodovini izvedli nekaj restitucij, zaradi nešteto namišljenih stvari upirajo vračilu predmetov. Po-

leg tega so prvotnim lastnikom nemalokrat namesto restitucij eksponate prodajali, pogosto v sumljivih okoliščinah. Raziskava Martina Baileyja za *The Art Newspaper*, ki jo Hicks navede kot primer, je namreč pokazala, da je v 50. letih 20. stoletja Britanski muzej za ustanovitev novega nacionalnega muzeja Nigeriji prodal deset bronastih beninskih skulptur. Posel je opravil preko podjetja Bernarda Fagga v Nigeriji in njegovega brata Williama v Britanskem muzeju. Leta 1972 je k temu dodal še 14 ali 20 predmetov, pred tem pa jih je še nekaj prodal na umetniškem trgu, da bi tako prišel do cene umetnin za odprodajo Nigeriji (str. 199). Na preiskavo, ki jo je uvedla lordska zbornica britanskega parlamenta, je muzej diplomatsko odgovoril, da obžaluje izgubo. Hicks navede še izjavo britanskega parlamentarca Bernieja Granta iz leta 1994, da bi restitucija izpraznila britanske muzeje in svetovnemu občinstvu omejila dostop do dediščine, ki pripada vsemu svetu. To pa ni nič drugega kot sodobni izraz superiornosti Zahoda do Afrike in nova oblika kolonializma (str. 198).

Poleg tega so nasprotniki restitucije oblikovali novo ideologijo, s katero prepričujejo javnost, da je bilo plenjenje legitimno, restitucija pa bi bila nelegitimna in zaradi pravil o deakcesiji muzejskih zbirk nemogoča. Uničenje, ki se je dogajalo v Nigeriji, predstavljajo kot »kovača varnosti«, vračilo bi namreč predmete izpostavilo nevarnostim. Zahteve po vrnitvi predmetov, katerih nasilna razlastitev je zanimala suverenost afriških držav, pa odpravijo kot »politične« (str. 198).

Dan Hicks v knjigi opredeli tudi pisanje Nicka Thomasa in Alfreda Gella, ki je v prejšnjih desetletjih zaznamovalo antropološko teorijo in muzejsko stroko. Zavrne logiko *Kunstschutz* (fašistično idejo prisvajanja umetnosti z namenom njenega varovanja) (str. 200) in zapiše, da so giganti, kot so MOMA, Met, Getty, Louvre, nemški Državni muzej in Britanski muzej, z izmikanjem restituciji zgodovinsko, politično in ideološko idejo univerzalnega

muzeja adaptirali v svetovno kulturo. Po avtorjevem mnenju nova muzejska paradigma kljub temu ne onemogoča restitucije.

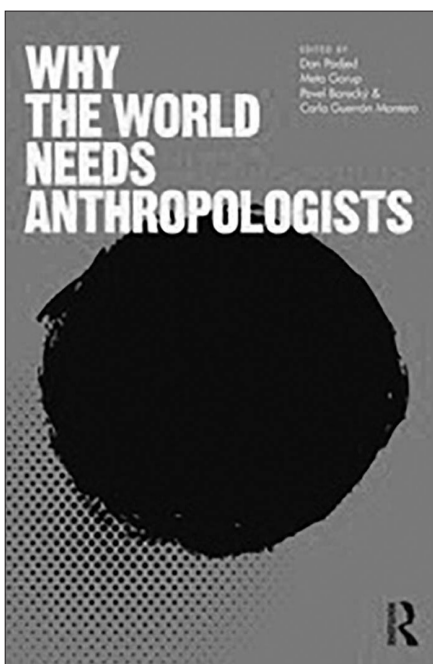
The Brutish Museums lahko označimo kot prelomno strokovno in akcijsko knjigo o današnji vlogi muzejev, ki se zavedajo svoje kolonialne zgodovine in želijo odpraviti njene krivične po-

sledice. Pred muzealci in muzealkami je zahteven izziv. Hicks, ki muzeje razume kot orožje, jim daje v roke veliko moči in odgovornosti. Od njih je odvisno, kako ju bodo uporabili. Ali bodo razgradili staro muzejsko lupino, ki ohranja kolonializem in nudi zavežte sumljivim politikam dominantnih nosilcev družbene moči, ali pa se bodo

obrnilo proti njim? Treba je vedeti, da dekolonizacija muzejev ne zadeva le tistih muzejev, ki hranijo beninsko ali katerokoli nepošteno pridobljeno kulturno dediščino, temveč pomeni zavrnitev katerihkoli nasilnih, krivičnih in nepoštenih politik, za katere muzeji ne smejo biti pralnica vesti. Muzeji so namreč zidaki družbe.

DAN PODJED, META GORUP, PAVEL BORECKÝ, CARLA GUERRÓN MONTERO (ur.): Why the World Needs Anthropologists.

Založba Routledge, London in New York 2021, 182 str.

Zbornik *Why the World Needs Anthropologists* (Zakaj svet potrebuje antropologe) je nastal po istoimenskem simpoziju o aplikativni antropologiji. Simpozij, ki je bil prvič organiziran leta 2013 in od takrat poteka vsako leto, je do sedaj gostilo že sedem različnih držav. Dan Podjed in Meta Gorup v uvodnem delu knjige navajata, da je

simpozij nastal, ker »smo želeli ustvariti vsakoletni dogodek, ki bi združil antropologe – različnih starosti in ozadij – in neantropologe, predstavnike raznih disciplin in organizacij« (str. 7). Uredniki Dan Podjed, Meta Gorup, Pavel Borecký in Carla Guerrón Montero so kot »očitni naslednji korak« pri prestižni knjižni založbi Routledge izdali knjigo *Why the World Needs Anthropologists*.

V svojih poglavjih v zborniku Thomas Hylland Eriksen, Lenora Bohren, Joana Breidenbach, Sarah Pink, Steffen Jöhncke, Tanja Winther, Sophie Bouly de Lesdain, Rikke Ulk, Jitske Kramer, Anna Kirah in Riall W. Nolan naslavlja jo teme po izboru urednikov. Uvodoma odgovarjajo na naslovno vprašanje: »Zakaj svet potrebuje antropologe?«, nato pa sledijo bolj osebne zgodbe o tem, zakaj so se odločili za poklic antropologa ter kako svoje antropološke veščine in znanja implicirajo v praksi. Vsak avtor svoje poglavje sklene s petimi nasveti kolegom antropologom.

Čeprav avtorji v svojih prispevkih odgovarjajo na ista vprašanja, se njihova razmišljanja in izkušnje precej razlikujejo. V uvodnem poglavju Dan Podjed in Meta Gorup prispevke avtorjev razdelita v pet tematskih sklopov: obrav-

navanje perečih vprašanj našega planeta (Thomas Hylland Eriksen, Lenora Bohren), uvajanje antropološke teorije v prakso (Joana Breidenbach, Sarah Pink, Steffen Jöhncke), napajanje planeta (Tanja Winther, Sophie Bouly de Lesdain), razumevanje kompleksnosti od znotraj (Rikke Ulk, Jitske Kramer, Anna Kirah), in sprejemanje antropološkega mišljenja (Riall W. Nolan). Že iz tematske ureditve je razvidno, da lahko antropologi govorimo o zelo različnih stvareh. Podobno v svojem poglavju razmišlja Thomas Hylland Eriksen, ki antropološko 'obrt' (*craft*) primerja s škatlo z orodjem, ki si jo delijo vsi izurjeni v disciplini. Ta škatla z orodjem pa »[...] sama po sebi ne rešuje težav človeške vrste, temveč izvajalcem ponuja znanje in veščine, ki jim omogočajo kompetentno in relevantno spopadanje s kompleksnimi vprašanji« (str. 17).

Thomas Hylland Eriksen in Lenora Bohren v prvem tematskem sklopu o perečih vprašanjih našega planeta o razlogih, zakaj je antropologija v današnjem času tako pomembna, razmišljata precej podobno. Avtor antropološko znanje označi kot pomembno za razumevanje današnjega sveta iz več razlogov. Kot prvi razlog navaja povečan

* Tisa Kučan Lah, študentka 3. letnika dodiplomskega študija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo; tisa.kucan@gmail.com.